

פסק דין

תיק 1308

בעניין שבין

התובע

מר --,

ניו יורק

הנתבעת

עמותת ישיבת ""

ע"ר --

מרח' --

ירושלים

א. הרקע העובדתי וטענות הצדדים

באביב תשס"ו (2006) נחתם חוזה בין הנתבעת, עמותת ישיבת -- (להלן גם: הישיבה), לבין התובע, מר - . על פי החוזה, בנו של התובע, יוני -- (שהיה אז כבן 16 שנים; להלן: יוני), התקבל ללימודים בישיבה לשנה"ל תשס"ז. האב שילם מראש שכר לימוד בסך 14,250 דולר ארה"ב. שנת הלימודים עתידה היתה להתחיל בתאריך ד' באלול תשס"ו, 28 באוגוסט 2006, ולהסתיים בתאריך כ"ז בסיוון תשס"ז, 13 ביוני 2007.

דרכו של יוני בישיבה לא צלחה. כבר בתחילת שנת הלימודים, בתאריך 21 בספטמבר 2006, שלחה הישיבה מכתב אתראה לתובע, ובו סיכמה שיחה שהיתה בין הצדדים ערב לפני כן. הישיבה קבלה על כך שיוני נעדר מהתפילה ומשיעורים, כי הישגיו נפלו מיכולתו, וכי הפר את המשמעת. כמסתבר, לא צלחו לימודיו של יוני בישיבה גם בהמשך הדרך, ובסוף ינואר 2007 - בשבוע הרביעי או החמישי של הסמסטר השני - בפגישה שנערכה עם התובע עת שהה בארץ, החליטה הישיבה כי יוני יעזוב את הישיבה. התובע שלח את בנו לישיבה אחרת בארץ, להמשך שנת הלימודים.

טענות התביעה

התובע דורש החזר של כל שכר הלימוד ששילם, בנימוק שהישיבה - לטענתו - לא סיפקה לבנו שירותי חינוך כפי שהתחייבה בתמורה לשכר הלימוד; ראש הישיבה והר"מ של יוני לא יצרו קשר אישי עמו ולא יצרו את האווירה המזמינה לימוד; יתרה מזו, הישיבה הפלתה, לטענת התובע, בצורה שאינה הוגנת בין תלמידים שונים. לטענת התובע, התנהלות הישיבה אינה ממלאת אחר המצג וההבטחות שניתנו על ידיה בפרוספקט פירסומי שהפיצה, לחנוך תלמיד על פי דרכו.

משפט והלכה בישראל | בית דין לענייני ממונות שע"י "ארץ חמדה"
Mishpat VeHalacha BeYisrael | A Rabbinic Court of Eretz Hemdah

1308 / _____ נ' _____

ב"ה עיה"ק ירושלים ת"ו

לחילופין דורש התובע את שכר הלימוד של הסמסטר השני, בנימוק שבסמסטר זה כלל לא הניחה הישיבה ליוני ללמוד במסגרתה.

טענות ההגנה

לגבי הטענה שהישיבה לא עמדה במחויבותיה - לתת שירותי חינוך ברמה נאותה, ליצור קשר אישי עם התלמיד, ליצור אווירה המזמינה לימודים, להימנע מהפליה בין תלמידים וכד' – הצביעה הישיבה על כך שטענה זו לא הועלתה על ידי התובע אלא לאחר שבנו הודח מהישיבה, כך שמסתבר שאף הוא אינו מאמין בה בכנות.

לגבי הטענה השניה הצהירה הישיבה בכתב ההגנה "שמר _____ חתם על הצהרה לפני שנת הלימודים הכוללת את מדיניות החזר שכר לימוד ולפיה לא הגיע לתובע החזר שכר לימוד". בהתכתבות בין הצדדים, במסגרת מו"מ – שלא צלח - שקדם להסכם הבוררות, הסתמכה הישיבה על "מדיניות החזר שכר לימוד" שהיתה כלולה לטענתה בחוזה שנחתם בין הצדדים מראש (מדיניות שנקבעה, לטענת הישיבה, על ידי "ישיבה אוניברסיטה" בארה"ב, שהישיבה קשורה אליה). לפי מדיניות זו, סטודנט הפורש (withdraw) מן הישיבה לפני תחילת הלימודים, מקבל 100% החזר שכר לימוד (למעט 1,500 דולר פקדון, שאינו מוחזר); תלמיד הפורש במהלך השבוע הראשון מקבל 75%, במהלך השבוע השני – 50%; במהלך השבוע השלישי – 25%. שום החזר לא יינתן, לפי מדיניות זו, לתלמיד הפורש אחרי השבוע השלישי. הסדר זה תקף גם ביחס לסמסטר השני. מחמת חשיבותו להבנת טענת הנתבעת והיכוח בין הצדדים, נביא כאן במלואו את הסעיף בחוזה, שלטענת הנתבעת נחתם על ידי התובע (ההדגשה במקור):

Refund policy

Yeshivat ----- follows the guidelines of our partner, s. Daniel Abraham Israel program of yeshiva university. Students who withdraw before the first day of classes are entitled to a 100% percent refund minus the \$US 1500 non refundable deposit. Students who withdraw during the first week of the semester receive a 75% of tuition refund (the week runs from Monday through Sunday). Students who withdraw during the second week of the semester receive a 50% of tuition refund. Students who withdraw during the third week of the semester receive a 25% refund. No refund is given to a student who withdraws after the third week. **Students must present withdrawals in writing to Yeshivat -----and those enrolled through YU must also inform the YU office in Israel in writing.**

לטענת הנתבעת, הסדר זה מתייחס גם למצב בנדון דידן, בו היא זו שסרבה להמשיך את שהותו של יוני בין כותלי הישיבה. לדידה, מדיניות החזר הכספים מבוססת על תקציב שנתי שמחושב מראש לפי מספר התלמידים שנרשמו לישיבה, כך שאם תלמיד עוזב באמצע השנה מכל סיבה שהיא, הישיבה צריכה עדיין את הכסף.

התובע משיב שאינו זוכר האם חתם על סעיף כזה, אך אפילו נניח שכן, אין הוא מתייחס אלא לפרישה של תלמיד מרצונו. הנתבעת השיבה על כך, שהמלה withdraw צריכה, לדעתה, להתפרש כך שאינה מתייחסת דווקא לפרישה מרצון, והיא כוללת גם הדחה. כפי שנימק הרב זוסמן את פרשנותו, המלה withdraw משמשת, בין היתר, לתיאור נסיגת צבא משטח שתפס, והרי שום צבא אינו נסוג מרצון משטח שכבש, כך שהמלה מציינת גם, ואולי בעיקר, הסתלקות בעל כרחו של המסתלק. התובע השיב, כי המשפט האחרון בפיסקה (המשפט המודגש) מעיד שאין מדובר בהדחה, שהרי אין מקום לדרישה מאדם כי ידווח בכתב לישיבה על כך שהדיחה אותו. התובע הגיש גם צילומים ממילון "אוקספורד". הישיבה השיבה, כי במילון זה עצמו יש דוגמא לשימוש בפועל "withdraw" במקרה שבו היה הדבר על כרחו של התלמיד: "Walter Scape was withdrawn from Eton". התובע טרח והגיש לבית הדין צילומים מהסיפור המקורי שממנו נלקח המשפט המצוטט, והסביר שמדובר במקרה שבו לא בית הספר הדיח את התלמיד אלא הוריו של התלמיד הפסיקו ביזמתם את לימודיו בבית הספר, מחמת התערעורת מצבם הכלכלי והעדר יכולת מצדם להמשיך לשלם את שכר הלימוד.

התובע מוסיף וטוען שבבחירת עיתוי ההדחה מן הישיבה, עשתה הנתבעת שימוש שלא בתום לב בכחה להדיח את התלמיד. העיתוי בו הדיחה הישיבה את יוני הוא השבוע הרביעי או החמישי של הסמסטר, כלומר, מיד אחרי תום המועד בו, לשיטת הנתבעת, פגה זכותו של התלמיד לקבל החזר כספי. הנתבעת מצדה מכחישה את הטענה ואומרת שהחלטתה בדבר ההדחה ועיתויה נפלה על טהרת השיקולים החינוכיים, ולא נתערב בהם כל שיקול כספי.

להשלמת התמונה יצוין, כי במהלך מו"מ בין הצדדים, שקדם להסכם הבוררות, הציעה הישיבה לתובע, פעמיים, לקבל, כפשרה, 25% משכר הלימוד; אך התובע דחה הצעה זו, ומועד האולטימטום שהגישה הנתבעת לתובע חלף, כך שההצעה פקעה וכעת אין הנתבעת רואה עצמה מחויבת אליה.

הדין

התובע – שמקום מושבו בארצות הברית – הגיש תחילה את תביעתו ל"בית דין דאמריקה". הנתבעת, שמקום מושבה בעיה"ק ירושלים, השיבה כי על פי כללי הדין, בשני בעלי דין המתגוררים במקומות שונים, "התובע הולך אחר הנתבע", כלומר, הסמכות ניתנת לבית הדין שבעירו של הנתבע. היא העדיפה כי הבורר יהיה בית הדין של "ארץ חמדה" אשר בירושלים. התובע הסכים לכך, והצדדים עיגנו הצדדים את הסכמתם בכתובה וחתימה טובה (התובע – בחתימת ידו; והנתבעת – בהיותה תאגיד - בשתי חתימות וחותמת).

הצדדים הגישו לבית הדין כתב תביעה וכתב הגנה, וכן מסמכים שונים. היה קושי מיוחד לקיים ישיבה ולדון בנושא, לאור המרחק הגיאוגרפי בין הצדדים: כאמור, מושבה של הנתבעת הוא בעיה"ק ירושלים אשר בארץ ישראל, ואילו מקום מושבו של התובע הוא בארצות הברית שמעבר לים. טכנולוגיה חדשנית סייעה להתגבר על הקושי: ביום חמישי, אור לט"ז מרחשוון תשס"ט, 13 בנובמבר 2008, קיימנו דיון שבו נציגי הנתבעת נכחו באולם, ואילו התובע נכח מרחוק. הוא ישב במשרד בית הדין דאמריקה בניו-יורק ותיקשר עם בית הדין באמצעות מצלמת אינטרנט ומסכים מתאימים: קול דברים אתם שומעים, וגם תמונה אתם רואים זולתי קול. בכל הארץ יצא קום ובקצה תבל מיליהם.

בסיום הדיון נשאל כל אחד מן הצדדים האם יש לו עוד טענות או ראיות, ושני הצדדים השיבו שאין להם או טענות וראיות זולת מספר מסמכים; בית הדין קצב שבועיים להגשת מסמכים כאמור. שבועיים נוספים נקצבו לצדדים להגשת תגובות למסמכים שהגיש הצד השני וכן סיכומים, אם ירצו להגיש כאלה; התקופה כולה תמה ביום חמישי י"ד כסלו תשס"ט, 11 בדצמבר '08.

התובע ייצג את עצמו בדיון; הנתבעת יוצגה על ידי ראש הישיבה; מנהל הישיבה; מי שהיה הר"מ של יוני; ועוד שני רבנים מהישיבה.

הכרעה

ב. טענת ההזנחה (הסמסטר הראשון)

התובע הגיש לבית הדין עותק של חומר פרסומי בו מבטיחה הישיבה קשר אישי בין רבניה לבין תלמידיה ויצירת אווירה מתאימה להתפתחותם הרוחנית והאינטלקטואלית של התלמידים. בנוסף הגיש התובע צילומים מדברי כמה פוסקים ורבנים חשובים, ביניהם ר"מ פיינשטיין ובעל "חזון-איש", השוללים בדרך כלל הדחת תלמיד מן הישיבה. ואולם, דומה שאין כוונת הגדולים הללו ליצירת חבות משפטית, אלא להמלצה על דרך חינוכית בלבד. אחריות כבדה מוטלת על כתפיו של מורה ומחנך; אלא שיישומה משתנה ממקרה למקרה ואינו ניתן למדידה במדה, במשקל ובמשורה, ולאכיפה ברמה הטכנית בבית הדין. הדברים משתנים מטבעם לפי העניין מזמן לזמן וממקום למקום, משיטה חינוכית אחת לאחרת. לפיכך, לו רצה התובע לצאת ידי חובת ההוכחה בטענה שהישיבה לא יצאה ידי חובת חינוך כפי שהתחייבה, היה עליו להרים נטל כבד של ראיות להזנחה גמורה. הדבר לא נעשה. איננו יודעים בדיוק כיצד נהגה הישיבה ביוני ומדוע נכשל הנסיון לאלפו בינה בישיבה. על כל פנים, לא ניתן לקבוע כי הדחת תלמיד מהישיבה, כשלעצמה, היא מעשה שאינו כדן בשום נסיבות. לא נוכל לקבל מצב בו לישיבה אין סמכות להחליט שתלמיד אינו מתאים למסגרתה, ולהורות לו לעזוב. ההדחה כשלעצמה אינה מצביעה אפוא על בעיה בהתנהלות הישיבה, על כל פנים לא על הפרה של כלל משפטי. לכן, במישור זה לא נוכל לקבוע כל ממצאים. אנו מניחים, אמנם, כי התובע, סובייקטיבית, מאמין בכנות בטענתו; הוא סבור ודאי בתום לב גמור כי אשמת הישיבה היא שה"שידוך" בין הישיבה ובין בנו לא צלח. אף על פי כן, לא נוכל לקבל את הטענה, באשר לא הוכח אובייקטיבית.

יתרה מזו. התובע מודה בטענת הישיבה, לפיה לא העלה את טענת ההזנחה עד שלב מאוחר, לאחר שבנו הודח מהישיבה. העובדה שהתובע השאיר את בנו בישיבה עד שהישיבה החליטה להדיח אותו מצביעה, כמדומה, על כך שבזמן אמת סבר התובע שהתמונה אינה כה חמורה. מסתבר, כי אילו סבר שהישיבה מתרשלת בטיפול החינוכי בבנו, שהאווירה בה אינה מתאימה ללימודים וכו', היה מוציא את בנו ביזמתו מן הישיבה בשלב מוקדם יותר. על כל פנים, כאמור, לא הוצגו הוכחות להזנחה של ממש.

על כן אנו דוחים את התביעה להחזר תשלום מלא עבור כל שנת הלימודים.

כזכור דורש התובע לקבל, לכל הפחות, החזר שכר הלימוד עבור הסמסטר השני, שבו לא למד בנו בישיבה, לאחר שהודח ממנה בתחילת הסמסטר. בכך נדון להלן.

ג. קיומו של סעיף מדיניות החזר שכר הלימוד

ביחס לסמסטר השני, טענתה העיקרית של הישיבה היא שסעיף בחוזה שנחתם בין הצדדים פוטר אותה מלהחזיר את שכר הלימוד. טענת ההגנה מבוססת על הסעיף המצוטט לעיל, הקובע כי תלמיד הפורש מן הישיבה לאחר תום השבוע השלישי של הסמסטר, אינו זכאי לכל החזר כספי. כאמור לעיל, הישיבה טוענת כי שיקול דעתה בדבר ההדחה ובדבר עיתויה – מיד אחרי תום המועד לזכאות להחזר שכר לימוד, לשיטתה – היה תמים וחרף מעניין כספי, והתבסס על צרכי החינוך בלבד.

הישיבה הגישה שני עותקי הדפסה - מתוך קובץ מחשב - של חוזה, שליווה לטענתה חתם התובע. העותקים שונים זה מזה. ה"חוזה" שבו מדובר הוא טופס מכתב ששולחת הישיבה להורי תלמידה לקראת שנת הלימודים ובו היא מבהירה דרישות שונות לגבי הלימודים; ההורים, וגם התלמיד, נדרשים, במכתב, להביע הסכמתם לדרישות הישיבה בחתימת ידם בסוף המכתב ולהחזיר לישיבה את המכתב חתום. אין ויכוח בין הצדדים על כך שהתובע ובנו אמנם חתמו על טופס החוזה שנשלח אליו, והחזירו לישיבה את החוזה החתום; השאלה היא על איזה משני הקבצים חתמו. מוסכם כי התובע לא חתם אלא על עותק אחד ויחיד של חוזה. ההדפסה האחת הוגשה על ידי הישיבה לקראת הדיון, במסגרת הגשת כתב ההגנה (להלן: ההדפסה הראשונה); על הדפסה זו מצויינת שנת הלימודים 2006; ואילו ההדפסה השנייה הוגשה בעת הדיון, אור לט"ז מרחשוון, 13 בנובמבר (להלן: ההדפסה השנייה), ובה מצויינת שנת הלימודים 2007. בעמודים הראשונים יש הבדלים משמעותיים בין הצילומים, והחשוב בהם, לענייננו, הוא הסעיף המצוטט לעיל בדבר מדיניות החזר: סעיף זה מצוי רק בהדפסה השנייה, ואינו מצוי כלל בהדפסה הראשונה.

עלינו לקבוע אילו משתי ההדפסות היא זו שעליה חתם התובע. העובדה, שההדפסה הראשונה הוגשה על ידי הנתבעת עם כתב ההגנה, ואילו את ההדפסה השנייה – הנוחה להם יותר - הוציאו נציגי הישיבה מתוך אפונדתם בעת הדיון, מעוררת לכאורה שאלה של "חוזר וטוען". ברם, נראה שאין כאן בעיה כזו, משום שטענת קיומו של סעיף מדיניות החזר מופיעה כבר בכתבי הטענות, בד בבד עם הגשת ההדפסה הראשונה. הטענה שהתובע חתם על הסעיף שבהדפסה השנייה נטענה כבר עם הגשת כתב ההגנה, אף

שהאסמכתא שהוגשה אז היתה ההדפסה הראשונה, שבה אין הסעיף מופיע. מעבר לכך, אין צורך להכריע את הדין על פי כללים פורמאליים של דיני ראיות, בסיטואציה בה האמת מתבררת מתוך המסמכים. מתוכן המסמכים עולה בבירור, כי ההדפסה השניה היא המקורית, ואילו הראשונה הוגשה על ידי הנתבעת בטעות בלבד. ההדפסה הראשונה מתייחסת לשנת הלימודים תשס"ו, ואילו השניה - לשנת הלימודים תשס"ז, היא השנה בה למד יוני בישיבה (עד שהודח). תאריך פתיחת שנת הלימודים המופיע בעמוד בו מצולמות החתימות, 28

באוגוסט, הוא תאריך פתיחת שנת הלימודים בשנת תשס"ז, והוא התאריך המופיע בראשית ההדפסה השניה; לכן, ברור שההדפסה הראשונה שהוגשה על ידי הנתבעת, בטעות הוגשה, וההדפסה השניה זהה לזו שעליה חתם התובע. יצוין, כי גם אין מחלוקת של ממש בין הצדדים בשאלה זו; התובע לא הכחיש את העובדה שחתם על חוזה המכיל את הסעיף הרלוואנטי - הוא אמר רק, שאינו יכול לזכור האם חתם על סעיף שכזה. לפיכך, אנו קובעים כי הגירסה השניה, המכילה את הסעיף האמור, היא העתק של החוזה עליו חתמו הצדדים.

ד. פרשנות החוזה

המחלוקת האמיתית בין הצדדים עוסקת בפרשנות הסעיף. אם נניח כי מבחינה לשונית ניתנת המלה לפירושים שונים, תהא התוצאה ההלכתית תלויה לכאורה בסוגיא סבוכה. כלל גדול נקבע בגמרא (כתובות פג,ב ועוד) בפרשנות שטרות:

אמר אביי: יד בעל השטר על התחתונה.

רש"י שם מסביר, כי בבסיס הדין עומד הרעיון, שבעל השטר מבקש להוציא באמצעותו ממון מבעל הדין השני, והמוציא מחבירו - עליו הראיה: "כל המוציא שטר על המוחזק בדבר, מה שמפורש בשטר - יכול לתבוע עליו, ואם השטר סתום - מורידים אותו לפחות שבמשמעות השטר". אלא שלא ברור מיהו המוחזק, כאשר ה"שטר" שמדובר בו הוא "שובר", כלומר, שטר הבא לפטור אדם מחוב המוטל עליו. הסעיף דנן אינו "שטר", וגם אינו בדיוק "שובר" במשמעות הצרה של המונח - אך הוא דומה לשובר, באשר הוא בא לסייע לטענת ההגנה של הנתבעת ולפטרה מחיוב המוטל עליה. בשאלה זו נחלקו הפוסקים. לדעת כמה פוסקים, הכלל "יד בעל השטר על התחתונה" אינו חל בשובר. כך דעתו של הריטב"א בחידושו, מסכת בבא בתרא דף קעג עמוד א:

בעל חוב הוא מוציא מחבירו, ולפיכך יד בעל השובר על העליונה. ומכאן היה אומר הר"ם, שהוא הדין לכל לשון מסופק שיש בו בשובר, דיד בעל החוב על התחתונה, ולא בעל השובר¹.

ואולם מהר"ק (סימן ז') מחזיק בדעה שונה:

¹ אמנם, ראה נימוקי יוסף, ב"ב ע"ו ע"ב בדפי הר"ף: "ושובר שיצא שהיה כתוב בו שנתפרע ממנו דינרין, יש אומרים דגבי שובר נדון הלשון על העליונה, והמוציא מחבירו עליו הראיה, ודיינין הכי דטובא קאמר. ולזה נוטה דעת הרא"ה ז"ל, אף על פי שאינו נראה בעיני הריטב"א ז"ל תלמידו". הדבר אינו הולם את האמור בחידושי הריטב"א שלפנינו, כפי שצוטטו כאן (ועיין תומים ח"מ סימן מ"ב ס"ק ז"א).

דיד בעל השטר על התחתונה... ופשיטא דאין לחלק הכא משום דראובן הוא מוחזק, שהרי אין חזקתו כלום, מאחר שמכח הדין מתחייב ראובן לפי ממונו, אלא שמכח השטר בא להפקיע ולהסיע דין תורה.

אמנם, ב"בדק הבית" (חו"מ סימן מ"ב סעיף ח') תמה על מהר"ק: "ואני תמה, אם ראה דברי הני רבוותא איך חלק עליהם"; אולם ב"דרכי משה" על אתר העיר כי גם בשו"ת הרא"ש משמע שבשובר לא אמרינן "יד בעל השטר על התחתונה"; וכן הכריע בהגהתו לשו"ע שם:

וכל שכן שאומרים בשובר יד בעל השטר על העליונה, הואיל והוא מוחזק.

דלא כיש חולקין ואומרים דאפילו בשובר אמרינן ידו על התחתונה.

ואולם, בסופו של דבר, כמה אחרונים מחלקים בין מצב בו החיוב נובע מן הדין לבין מצב בו החיוב נובע מן השטר בלבד. ראה הכרעתו של בעל "ערוך השלחן" חושן משפט מב, י:

כיון שהטעם מה דיד בעל השטר על התחתונה, משום השכנגדו מוחזק, לכן, בשובר כשנפל ספק - לא אמרינן בזה יד בעל השובר על התחתונה, דאדרבא, דבעל השטר הוא מוחזק, ולכן יד בעל השובר על העליונה נגד בעל השטר, וכל ספק שנופל בזה - אין בעל השטר יכול להוציא מיד בעל השובר, ונשאר תביעת בעל השטר נגד בעל השובר כתביעה בעל פה.

וכלל הענין בזה, מי שבלעדי השטר לא היו יכולין לגבות ממנו, כי אין עליו שום חיוב, וממילא, כשנפל ספק בהשטר, אין בנו כח להוציא מידו, כיון שכל החיוב הוא על ידי השטר, ובהשטר יש ספק; וממילא דבעל השובר ידו על העליונה, דאין כח ביד בעל השטר להוציא מבעל השובר...

אבל, אם החיוב ברור גם מבלעדי השטר, באופן שגם אם לא היה שטר כתוב, היה חיוב על זה האיש לשלם, והוא בא לפטור את עצמו מחמת ספקות שיש בשטר שביד שכנגדו - בזה לא שייך יד בעל השטר על התחתונה, ומחייבין אותו לשלם, כיון שהחיוב היה גם בלעדי השטר, אין הספק שבשטר פוטר אותו מודאי החיוב.

וצריך לשמור הכלל הזה, כי כלל גדול הוא².

בסופו של דבר, אין צורך להכריע כאן בשאלה זו. הכלל "יד בעל השטר על התחתונה" חל במקרה של ספק בפרשנות השטר, ואילו במקרה דנן ניתן לדעתנו להכריע בספק זה על יסוד השיקולים המפורטים להלן.

ה. פירוש הסעיף בנדון דידן

² ועייין עוד: שו"ע חו"מ מג, כה; מדו; מו באה"ט ס"ק פ"ח; מז באה"ט ס"ק ג'; מט, ח ובאה"ט שם; נב באה"ט ס"ק י'; נד, ה.

הכלל "יד בעל השטר על התחתונה" עוסק במקרה בו יש אפשרויות לשוניות שונות לפרש את לשון השטר (או השובר); אבל במקרה בו נסיבות העניין והלשון מורות על אפשרות אחת בלבד, אין מפעילים את הכלל הזה. כך, למשל, קבע המגיד משנה (הלכות מלוה ולוה פרק כז הלכה טז):

שטר שכתוב בו דינרין סתם, שאין גובה בו אלא שנים, אם תפס יותר... - ודאי מוציאין מידו, כך נראה לי.

ופירש בעל "בית חדש" (ח"מ סימן מ"ב סעיף ח'):

ונראה שטעמו, כיוון שלא פירש כמה, הוה ליה כאילו כתוב בפירוש דינרין שנים, דמיעוט רוב שנים, ואין כאן ספק; ולפי דעתו, בשובר נמי, דינרין - אין אלא שנים.

אכן, גם במקרה דנן, פרשנות החוזה נראית ברורה.

ראשית, גם אם נניח שמבחינה לשונית ייתכנו אפשרויות שונות לפרשנות המילה withdraw כשלעצמה, ההקשר של המילה בתוך הסעיף שלפנינו מראה, כטענת התובע, שפירושה בחוזה הוא עזיבה מרצון ולא הדחה. כפי שטען התובע, המשפט האחרון בפסקה (המשפט המודגש) הדורש הגשת טופס עזיבה, מעיד שאין מדובר בהדחה, שהרי אין מקום לדרישה מאדם כי ידווח בכתב לישיבה על כך שהדיחה אותו.

שנית, פרשנות הנתבעת אינה מתיישבת, מילולית, בלשון withdraw בה נוקט החוזה. לשון זו אינה נופלת על הדחה. הפועל האנגלי הנכון להדחה הוא expel או מלה בעלת משמעות דומה. withdraw מתבצע על ידי מי שנכנס, או מי שמכניס; הוא זה שיכול לסגת, או להסיג. פעולת הנסיגה יכולה אפוא להתבצע על ידי התלמיד עצמו (ואז ייאמר בבניין פעיל, כי התלמיד

"withdraws"), או על ידי הוריו או אפוטרופוס (ואז ייאמר הדבר בבניין סביל:

"be withdrawn"); כלומר, גם כאשר אדם מוכנס על כורחו ונסוג על כורחו, הפעולה מתבצעת על ידי מי שהכניס, ולא על ידי אחרים. לכן, הסעיף אינו יכול להתייחס אלא לפרישת התלמיד מרצונו או בהוראת הוריו, אך לא להדחה על ידי הישיבה.

ייאמר עוד, כי הנתבעת הגישה מכתב שנכתב, לדבריה, על ידי מנהל בישיבה אוניברסיטה, בו הוא קובע כי מדיניות ההחזר חלה גם במקרה שבו הישיבה היא זו היוזמת את עזיבתו של התלמיד. לדידן, אין בכך כדי להכריע. דינו של חוזה להתפרש על פי האמור בו וכפי שיש להעריך שהתפרש בדעת הצדדים לחוזה. כפי שנקבע בשולחן ערוך (חושן משפט סימן רטו), "זה עיקר גדול בכל דברי משא ומתן: הולכים אחר לשון בני אדם באותו מקום, ואחר המנהג". העובדה ש"ישיבה אוניברסיטה" בוחרת לפרש סעיף כזה בפירוש המיטיב עימה, אין בה כדי להוכיח מה היה אומד דעת שני הצדדים בחוזה דנן.

בנסיבות העניין, נראית לנו נכונה יותר הפרשנות לפיה חל הסעיף במקרה של פרישה מרצון, ולא במקרה של הדחה. אנו קובעים אפוא כי סעיף מדיניות ההחזר של שכר הלימוד אינו חל במקרה של עזיבת תלמיד ביוזמת הישיבה.

1. הדין במקרה בו אין הוראה חוזית מפורשת

שכר הלימוד ניתן לשיבה לא במתנה אלא בתמורה ללימודים; כיוון שלא סיפקה לתלמיד את התמורה בסמסטר השני, כשהבן לא למד בישיבה – הרי, לכאורה, מן הדין עליה להחזיר את שכר הלימוד. כספו של התובע הוא.

אמנם, הדברים אינם כה פשוטים. לכאורה ניתן להתייחס למצב זה כאל מצב בו שכר אדם שירות כלשהו, ובמהלך אספקת השירות, נוצר מצב בו לא ניתן לספק את המשך השירות. כך נאמר, שמר -- שכר את הישיבה ללמד בנו תורה, ובמהלך תקופת הלימודים, נוצר מצב בו לשיבה אין אפשרות להמשיך בהתקשרות זו, לאור התנהלותו של יוני. נבהיר, שלדין, הצדדים העיקריים לחוזה הם מר והישיבה, ולאור זאת, יש להתייחס להתנהגותו של יוני כמצב של 'אונס', גם בהקשר זכויותיו של מר _____.

בגמרא מצינו שתי סוגיות עקריות שעוסקות במצבים דומים, בהם מחמת האונס בטלה השכירות עובר לתחילתה, או במהלכה.

הסוגיה הראשונה (בב"מ ע"ח ע"ב – ע"ט ע"א) עוסקת בפועלים שנשכרו להשקות את השדה, ובחצי היום התברר שאין צורך בשכירותם, או מחמת שבא המטר והשקה את השדות, או מחמת שנהר ממנו אמורים היו לדלות את המים פסק מלתת מימיו.

בסוגיה זו, העקרון המנחה הוא, שאם בעל הבית עשה את הבדיקות הנצרכות לפני הזמנת הפועלים, ומודעותם של שני הצדדים לאפשרות שיקרו נסיבות שימנעו את העבודה היתה זהה – הפועלים מפסידים את שכרם.

מאידך, אם בעל הבית לא עשה את הבדיקות הנצרכות, או שהמצב הוא שבעל הבית היה מודע יותר לאפשרות שיווצר מצב שהעבודה תפסק – על בעל הבית לשלם שכרם.

וכן פסקו המחבר והרמ"א, סי' שלד סע' א:

השוכר את הפועל להשקות השדה מזה הנהר, ופסק הנהר בחצי היום, אם אין דרכו להפסיק, או אפילו שדרכו לפסוק והפועל יודע דרך הנהר, פסידא דפועל ואין בעל הבית נותן לו כלום, אף על פי שגם בעל הבית יודע דרך הנהר. אבל אם אין הפועל יודע דרך הנהר, ובעל הבית יודע, נותן לו שכרו כפועל בטל.

הגה: וכן בכל אונס שאירע לפועל, בין ששניהם היו יודעין שדרך האונס לבא או ששניהן אינן יודעין, **הוי פסידא דפועל**. אבל אם בעל הבית יודע והפועל אינו יודע, הוי פסידא דבעל הבית.

**משפט
והלכה
בישראל**

משפט והלכה בישראל | בית דין לענייני ממונות שע"י "ארץ חמדה"
Mishpat VeHalacha BeYisrael | A Rabbinic Court of Eretz Hemdah

1308 / _____ נ' _____

ב"ה עיה"ק ירושלים ת"ו

עקרון זה יושם על ידי הראב"ה³ בהתייחס למלמד שנשכר ללמד בן חבריו תורה:

וכיוצא בזה כתב ה"ר יואל הלוי מי ששכר מלמד לבנו וחלה התלמיד אם אינו רגיל באותו חולי או אפי' אם רגיל והמלמד מן העיר ומכיר בו – פסידא דמלמד, אבל אם רגיל בחולי ואין המלמד מכיר בו כגון שאינו מן העיר פסידא דבע"ה הוא; ונותן לו שכרו משלם ולא כפועל בטל, דכל לומדי תורה כשאין לומדין הבטלה גורם להם שכחה דדמי לאוכלוסי דמחוזא דכי לא עבדי חלשי.

הסוגיה שניה (בב"מ ע"ט ע"א) עוסקת באדם ששכר ספינה להובלת מטען, וזו טבעה באמצע הדרך.

החידוש בסוגיה זו, הוא שנפסק להלכה כדעת רבי נתן, ש:

אם נתן לא יטול, ואם לא נתן לא יתן

דהיינו, אם מזמין העבודה שילם מראש, הוא לא מקבל החזר כספי.
התוספות במקום, מציגים את השאלה מדוע אם נתן לא יטול, באופן הבא:

וא"ת דמכל מקום אם נתן כל השכירות אמאי לא יטול השוכר שכר דחצי הדרך שלא הלך וכי בשביל שמשכיר מוחזק ירויח?

דהיינו, העובדה המקרית ששולם הכסף, לא צריכה לפעול לרעת מזמין ההובלה. בראשונים מצאנו שתי שיטות, מדוע יש להבחין בין מצב בו שולם הכסף, לבין מצב בו לא שולם הכסף (לא כל השיטות מתייחסות באופן ישיר לסוגיית 'אם נתן לא יטול', אך מכללן ניתן להסיק את טעמי הדין).

א. אומדן הדעת

שיטת התוספות היא, כי הדברים מבוססים על אומדן דעת:

ו"ל כיון שנתן לו שכרו נתרצה שיהא שלו לאלתר אע"ג דאינה משתלמת אלא לבסוף לדעת כן נותנו שיהא שלו לאלתר אם לא ישאר בו.

ב. המוציא מחבירו עליו הראיה

הרא"ש (ב"מ פרק ו' ס"ג) כתב, בהתייחסו לסוגיה הראשונה, העוסקת בפועל שנשכר ופסק הנהר בחצי היום:

אי לא הוה רגיל דפסיק – פסידא דפועלים, דכל אונסא דלא איבעי לאסוקי אדעתיהו לא פועל ולא בעה"ב, א"נ תרוייהו איבעי להו לאסוקי אדעתיהו – **פסידא דפועלים, דהמוציא מחבירו עליו הראיה וידו על התחונה.**

כלומר, הפועלים צריכים להוכיח שבעל הבית שכר אותם גם על דעת מקרה של אונס, ולכן במקרה שבעל הבית אינו אשם, הפועלים מפסידים את שכרם.

³ וכן איתא גם ברא"ש, בב"מ ו, ג; ראה להלן.

לפי זה יוצא, שבמקרה ההפוך, אם שולם הכסף מראש – הפועלים אינם חייבים להחזיר את הכסף, משום שכאן הם יאמרו לבעל הבית "המוציא מחברו עליו הראיה", והוא יצטרך להוכיח שהוא שכר אותם רק על דעת זה שלא יקרה אונס.

במלים אחרות, שיטה זו אינה מקבלת את ההנחה שהפועל הוא זה שאחראי להתנות על אונסים, ובהחלט ייתכן שבעל הבית שכר את הפועלים גם על דעת מקרה שיהיה אונס.

מדברי **תרומת הדשן** (סי' שכט) נראה גם כן שבמקרה שקיבל הפועל את שכרו מראש – אין הוא חייב להשיבו:

וא"כ הואיל ותרווייהו לא הוו להו לידע... - פסידא דפועלים. ומפרשים התוספות ושאר המחברים התם, דכל מלתא דלא ידע לתרווייהו או דידע לתרווייהו פסידא דפועלים אי אתי ההוא אונס, דהמוציא מחבירו עליו הראייה, ואינהו הוי להו לאתנויי עם בעל הבית דאי מתיליד אונס שלא ירצו להפסיד שכרן⁴...

ואם כן בנידון דידן, אם לא קבל שמעון כלום משכרו לא היה חייב ראובן לתת לו כלום על אותם ב' חביות שלא עשה מחמת צווי וגזירת אדונו של הכפרי, משום דאותו אונס לתרווייהו הוה בשוה דלא הוו להו לידע.

מפורש מדבריו, שאם קבל שמעון כלום משכרו – היה חייב ראובן לתת לו. כלומר לא היה חייב להחזיר. המחבר פסק (סימן שיא סע' ד⁵) כפשטות הגמרא שבעל הספינה אינו צריך להחזיר את הכסף:

אמר לו ספינה זו אני משכיר לך, ושכר השוכר להולך בה יין זה. אם נתן השכר – אינן יכול להחזירו, ואם לא נתן – לא יתן, שאין זה יכול להביא הספינה עצמה, ולא זה יכול להביא יין עצמו.

ההתייחסות היחידה של הרמ"א לתשלום מראש ביחס ל"פועל" מופיעה בהקשר לשכירות בתים, וכפי שנבאר להלן, נחלקו הראשונים מה הדין כאשר מת שוכר במהלך תקופת השכירות:

הרשב"א בתשובה (ח"א סימן אלף כ"ח) מתייחס למקרה בו שוכר מת במהלך תקופת השכירות. בני השוכר מבקשים שלא להמשיך את השכירות, והמשכיר, טוען שיש להמשיך את השכירות לכל התקופה שנקבעה.

השיב שהראב"ד פסק שהדין עם המשכיר. דכיון ששכר שמעון הבית הרי הוא כמכר גמור ונתחייב בדמים בין ידור בין לא ידור. ואף על גב דקיימא לן ישנה לשכירות מתחלה ועד סוף. מכל מקום אין השוכר רשאי לצא' משם בכל יום ויום ולחשוב עמו לשעות. אלא מחוייב הוא שלא להניח ביתו לפני זה עד זמנו. ואפילו באומר לו טרח והבא דיורין אחרים לאו כל

⁴ מניסוח זה של תה"ד יש לסתור לכאורה את פרשנות הגר"א דלעיל בדעת הרמ"א, ולומר שגם הרמ"א, כאשר כתב "דבעל הבית הוי כפועל והוי ליה להתנות" התכוון גם הוא לסברת "המוציא מחברו עליו הראיה", וכניסוחו של תה"ד שאיחד את הסברות. ואכן, כך פרש הסמ"ע (שלד, ס"ק ג) את דברי הרמ"א: "דבעל הבית הוי כפועל כו' [=והוי ליה להתנות] – פירוש: כמו דפועל אמרינן המוציא מחבירו עליו הראיה, הכי נמי הבעה"ב הבא להוציא מבאי כוחו דהמת...".

⁵ עפ"י הרמב"ם, הל' שכירות פרק ה הל' ג.

כמיניה. דאדרב' במשכיר סתם לשנה אין השוכר רשאי להניח לו ביתו אלא אם כן הודיעו מתחלה לפי שהוא בית או חנות או מאותם הנזכרים במציעא בפרק השואל.

לפי דעה זו, חייבים בני השוכר להמשיך לשלם למשכיר עבור תקופת השכירות גם אם הכסף לא שולם מראש.

אך המהר"ם מרוטנבורג (ד"פ סי' תתרב; הובא במרדכי, ב"מ סי' שמה⁶) סבר אחרת:

ונשאל לרבנו מאיר בלאה ששכרה בית ומתה ועתה הירשין אינן רוצין לפרוע למשכיר אלא כפי מה שדרה בתוכה או להושיב בה דירין שהן רוצין עד סוף הזמן.

והשיב בקצרה: אשיבכם מה שנראה בעיני. אם לא נתנה כל השכירות – הירשין פטורין מכל מה שלא דרה בו כיון שנאנסה, כדאמרין פרק האומנין: האי מאן דאגר אגרא לדולא ואתא מיטרא – פסידא דפועלים. פי' כיון דהבעל הבית אניס ולא צריך לאתנויי. ...ואם נתנה כל השכירות – יש כוח ביד היורשים להושיב בתוה דירים דכוותה.

עולה מדבריו, שהשוכר אינו חייב לשלם עבור הזמן שלא שהה בבית המשכיר.

הרמ"א (סימן שלד סעיף א) הביא את שתי השיטות והכריע:

מי ששכר בית לדור בו, ומת בתוך זמן השכירות, אין צריך לשלם לו רק מה שדר בו, דבעל הבית הוא כפועל והוא ליה להתנות. מיהו יש חולקין.

לכן אם קבל השכר כולו, אין צריך להחזיר כלום, כן נראה לי.

הגר"א (סי' שלד, ס"ק ה) פרש **בדעת הרמ"א**, שפסק זה שבעל הבית לא חייב להחזיר את הכסף תקף דווקא בשכירות בתים. וזאת, משום שכאמור ישנה מחלוקת בין הראשונים אם הוא צריך להחזיר את הכסף אפילו אם לא שולם מראש⁷. לכן במקום שכבר שולם – אין להוציא מיד בעל הבית. אך בשכירת פועל, נקט הרמ"א ד"הו ליה להתנות", וכיון שהפועל לא התנה שיקבל את שכרו גם במקרה של אונס – הוא חייב להחזיר את הכסף אפילו אם בעל הבית שילם מראש. בכך מסביר **הגר"א** מדוע הרמ"א הביא חילוק זה רק לגבי שכירות בתים, ולא הזכירו בריש הסעיף ביחס לשכירת פועל:

...אלא דהרב **סובר** דטעמא משום דהוה ליה להתנות... ולכן לא חילק ברישא בדין דפועל באם נתן או לא, **ואם כן אפילו נתן – יחזיר**, וזהו שכתב "לכן..." – ר"ל הואיל והוא פלוגתא דרבוותא.

בניגוד לגר"א, פרש הסמ"ע (סי' שלד ס"ק ג) את דברי הרמ"א כדעת הרא"ש דלעיל, שהסיבה שאונס הוא פסידא דפועלים, היא לא משום שהפועלים היו צריכים להתנות אלא משום הכלל "המוציא מחברו עליו הראיה".

⁶ הציטוט כאן מדברי המרדכי.

⁷ על בסיס הסברא ששכירות בתים היא סוג של מכר לזמן, משא"כ לכאורה בפועלים.

דבעל הבית הוי כפועל כו' [=והוי ליה להתנות] – פירוש: כמו דבפועל אמרין
המוציא מחבירו עליו הראיה, הכי נמי הבעה"ב הבא להוציא מבאי כוחו דהמת...".

ואם כן, גם במקרה של אונס של פועל שאינו קשור דווקא לשכירות בתים – לא יצטרך
הפועל להחזיר את הכסף במקרה שזה שולם מראש, כפי שהתבאר לעיל.
באופן דומה, גם לפי התוספות דלעיל, לפיהם תשלום הכסף מראש מורה על אומדנא מצד
בעל הבית לתת את הכסף לפועל גם במקרה של אונס, אין מקום לחלק בין שכירות בתים לפועל, ובכל
מקרה שהכסף שולם מראש – לא יצטרך הפועל להחזירו.
דברי התוספות הללו הובאו להלכה בסמ"ע סי' שיא ס"ק ה ובש"ך סי' שלד סוף ס"ק ב:

מיהו אם כבר קיבל שכירות – אין צריך להחזיר מטעם דכיון דנתן לו שכרו – נתרצה לו
שיהיה שלו אפילו יארע אונס, וכמ"ש התוספות

יצוין שגם הגר"א עצמו (שם) ציין שדברי הרמ"א (לפי פרשנותו) אינם מתיישבים עם דעת הרא"ש
והתוספות הללו. ומשמע שהגר"א נקט בעצמו להלכה דלא כרמ"א (לפי הבנתו), וכפסק הסמ"ע והש"ך
שנקטו להלכה כרא"ש והתוספות.

לסיכום, מדברי ראשונים (ביניהם: התוספות, הרא"ש, מהר"ם מרוטנבורג ותרומת הדשן) ופוסקים רבים
(רמ"א – לפי פרשנות הסמ"ע, הסמ"ע עצמו, הש"ך והגר"א עצמו) עולה, שאם פועל קיבל תשלום מראש
– הוא אינו חייב להחזיר את הכסף ששולם לו במקרה של אונס, והמוציא מחבירו עליו הראיה.

דעת המיעוט – כיוון שנתן לא יטול

בנדון דידן, לדעת אחד הדיינים, יש להחיל את הדין של 'אם נתן לא יטול על פי שיטת התוס' הנ"ל,
שיסודה בטענה שיש לאמוד דעתו של המשלם סכום מלא שהוא נוטל על עצמו את הסיכונים של אונס,
וכן על פי שיטת הרא"ש הנ"ל שיסוד הדין הוא המוציא מחבירו עליו הראיה, יש להחזיק את הממון ביד
הישיבה, וכפי שסוברים רוב האחרונים כמו שהתבאר.

לגישה זו, עדיין יש לשאול, מדוע לא יוכל התובע, לדרוש מן הישיבה לכלכל את בנו – להאכילו,
להשקותו לאפשר לו ללון בישיבה, גם אם אינו לומד בישיבה?
אלא שעל טענה זו יש להשיב. ראשית, אין להורים זכות לדרוש מהישיבה להחזיק את התלמיד כאשר
הוא כלל לא נוכח בלימודים.
זאת, משום שההתקשרות ביניהם הייתה על בסיס לימודים בישיבה – התלמיד ילמד, והישיבה תלמד.
כל שאר הדברים עליהם משלמים ההורים הם שוליים.
לכן, דרישה של ההורים מהישיבה להוות "בית מלון 5 כוכבים" עבור בחור צעיר בן 18 שלא לומד, כמוה
כשינוי המלאכה על ידי המעביד.
אמנם, נפסק בשו"ע ורמ"א (סי' שלה סע' א) שיכול לתת לפועל אפילו עבודה קשה יותר מהראשונה:

השוכר את הפועל למלאכה ידועה, ונשלמה בחצי היום, אם יש מלאכה כמותה או קלה ממנה,
עושה; ואם אין לו, נותן לו שכרו כפועל בטל.

הגה: ...ויש אומרים דאם רוצה להוסיף בשכרו, צריך לעשות אפילו מלאכה כבידה מן הראשונה.

ומקור הדברים **במרדכי** (ב"מ, ס' שמו), שם מבואר שאם הפועל מסרב לקחת עבודה כבידה יותר – אין הוא יכול לדרוש שכר כפועל בטל.

אלא שהאחרונים כתבו, שכל זה נכון רק אם בעה"ב נותן לפועל עבודה מאותו סוג שבה הוא **רגיל להתעסק**, אך אם נותן לו עבודה אחרת לגמרי – אי אפשר לחייב את הפועל לעבוד בעבודה זו.⁸

וכה כתב **החזון אי"ש** (ב"ק ס' כג ס"ק ה):

והיינו דווקא מלאכה שדרכן לעבוד, אבל מלאכה שאין דרכן בכך – ודאי לא מצי למימר להו "השכירו עצמכם".

ובאופן דומה, עולה מדברי הנתיבות, שהיכולת לתת לפועל עבודה אחרת היא רק אם יש לנו אומדנא שמראש היה לוקח הפועל עבודה מסוג זה אם לא היה מוצא עבודה אחרת:

...וכשמוצאין להשכיר עצמן בתוספת שכר, ויש אומדנא אילו לא שכרם זה והיה מזדמן להם מלאכה בתוספת שכר – היו משכירין עצמן...

ואם כן, בנידון דידן, פשוט וברור שהשיבה לא היתה לוקחת שום תלמיד לשורותיה, בשום כסף שבעולם, אם היתה יודעת מראש שהוא כלל לא עומד להשתתף בתוכנית הלימודים. זאת, משום שהשיבה היא "ישיבה" שלומדים בה תורה, ולא בית מלון לבחורים שאינם לומדים. לכן, לאחר שהתברר לכו"ע שהתלמיד אינו משתתף בתוכניות הלימודים של הישיבה בצורה סדירה, ברור שההורים אינם יכולים לדרוש מהשיבה להשאיר אותו שם, והדרישה לעזיבת התלמיד מהשיבה היתה לגיטימית.

ובנקודה זו הדריגין לקמייטא שהשיבה רצתה ללמד, אך התלמיד לא למד והו"ל כתלמיד שחלה שבתשלום מראש לא צריכה הישיבה להחזיר את הכסף.

בנוסף, יש כאן בעיה של נזק לשיבה. ייתכן מאד לומר, שכאשר התלמיד אינו משתתף בתוכנית הלימודים ומנתק את עצמו מהמסגרת הישיבתית בה הוא אמור להימצא – המשך שהותו במקום מסב נזק חינוכי לשאר תלמידי הישיבה.

במקרה כגון זה, בהחלט ניתן להבין, שלישיבה לא נותרה ברירה אלא לסלק את הבן באופן ממש משהות במקום, על כל המשתמע מכך.

במלים אחרות, ה"אונס" של התלמיד שלא הגיע ללימודים אילץ את הישיבה לסלק אותו משורותיה, ועל כן לא ניתן לבוא אליה בטענות מדוע לא המשיכה להחזיק את התלמיד.

לדעת המיעוט, יתרה מכך: ניתן אף לומר, שכיוון שהתלמיד לא הגיע ללימודים מרצונו – הרי זה כמעביד שחוזר בו לאחר התחלת מלאכה. דהיינו, שיש מקום לראות את התלמיד כצד לעסקא, שחוזר בו מרצון.

⁸ ע"י סיכום נרחב בעניין זה בספרו של הרב צבי שפיץ, **מנחת צבי**, שכירות פועלים, ס"א א אות ט.

ובעניין זה נפסק להדיא בשר"ע (סי' שלג סע' ב) שצריך לשלם לפועל את שכרו "כפועל בטל" ולמלמד את השכר במלואו⁹.

דעת הרוב: על הישיבה להשיב את שכר הלימוד עבור התקופה בה לא למד בישיבה.

לדעת הרוב, יש לדחות טענות אלו, ואת הדמיון לסוגיות פועל שלא השלים עבודתו מחמת האונס, בשל מספר טעמים.

הבסיס להחזקת הממון: אומדן דעת הצדדים

הן שיטת התוספות והן שיטת הרא"ש מבוססות על כך שמחד, אין חובה לשלם על שירות שלא ניתן, ומאידך, יש להעריך שכאשר ניתן תשלום מראש, הוא ניתן בלא תנאי גם במקרה של אונס (לדעת התוספות), או שיש ספק בתנאי ההסכם (לדעת הרא"ש, והממע"ה). כיוון שהבסיס לדין הוא אומדן הדעת, העניין צריך להבחן בכל מקרה לגופו. לדעת הרוב, בנדון דידן, עצם התשלום מראש אינו מורה על הסכמה לתשלום גם במקרה של אונס, ואף אין במצב כדי לעורר ספק. השיקולים אותם נביא להלן, הם שביססו דעתנו שאומדן דעת הצדדים בהסכם זה הוא שאם הישיבה היא זו שתדרוש מתלמיד לעזוב, תשיב לו את שכר הלימוד.

הבחנה בין "אונס" לבין הפעלת שיקול דעת

לדעת הרוב, אין לדמות נדו"ד למקרה של "אונס" בחצי היום. הישיבה מיוזמתה החליטה לסיים את ההתקשרות בינה ובין התלמיד. הרי זה דומה לפועל שחוזר בו בחצי היום, שמקבל שכר על מה שעשה, אך בוודאי לא מקבל תשלום עבור חלק היום שלא עבד ולא עשה. כאן לא התלמיד חלה, אלא המלמד לא הסכים ללמדו עוד. אכן, מותר לישיבה לסלק תלמיד כזה משורתיה, כפי שקבענו לעיל; אבל אין היא חייבת לעשות זאת, וממילא אין לראות את הדבר כאילו נבצר ממנה מלהמשיך ללמד את הבחור. מקרה זה שונה ממצב בו יש אונס אובייקטיבי, בו ניתן לומר, שהמשלם מראש קיבל על עצמו את האפשרות שיפסיד. לכן, אין ללמוד מדברי הראשונים שקבעו שבמצב כזה הממון ישאר ביד הפועל, ומסתבר יותר, שאין חובה לשלם למלמד, שכן במצב זה חוזרים להנחות הבסיס, שאין לשלם אלא עבור שירות שניתן בפועל, וכלשון התוס': " וכי בשביל שמשכיר מוחזק ירויח"?

אכן, גם לדעת הרוב, יתכן מקרה קיצוני תיאורטי בו הישיבה נאלצת לסלק תלמיד משורתיה אילו עסק, ננית, בסחר בסמים וכיו"ב; מקרה כזה הוא "אונס" אובייקטיבי. החלטת הישיבה להדיח תלמיד במקרה כזה אינה בחירה שלה אלא יישום הכרחי של החלטתו שלו להתנהג בדרך מסוימת. אך לא נטען שהמצב דנן היה דומה; כאן מדובר, בסופו של דבר, בהפעלת שיקול דעת המסור לישיבה. מסתבר כי אומדן דעתם של הצדדים היה שאם תדיח הישיבה את הבן מהישיבה, תחזיר את כספו.

החריג עשוי ללמד על הכלל

⁹ יש לדון האם בנידון דידן יש לישיבה דין של "מלמד" או של פועל רגיל לעניין שכר כפועל בטל או שכר מלא. אך מכיוון שעמדה זו שהישיבה אינה צריכה באופן עקרוני להחזיר את הכסף נמצאת כאן בדעת מיעוט, לא הרחבנו בנושא זה

אפשר גם, כי החריג יצא ללמד על הכלל. העובדה שיש בחוזה סעיף המפרט 'מדיניות החזר' מוכיחה שהנחת היסוד הבסיסית היא שאם התלמיד עוזב, כספו מגיע לו בחזרה (ודלא כפי המצב ביחס לשכירות ספינה על פי התוס'). על רקע זה בא סעיף מדיניות החזר לקבוע את המקרים החריגים בהם נשללת, או מוגבלת, הזכאות להחזר כספי מקום שאין החריג חל, יש תחולה לכלל, כלומר, יש להשיב את הכסף.

תוצאה הוגנת כשיקול פרשני

כפי שקבענו לעיל, לישיבה ניתן שיקול דעת רחב לבחור האם ומתי להדיח תלמיד משורותיה. בעת בה אין תלמיד עומד בציפיות הישיבה ובתכניתה, חלק מתפקיד הישיבה הוא ההחליט האם ניתן להשפיע עליו חינוכית ולהתמודד בדרכים אלו ואחרות עם חריגה ממסגרות הישיבה, או להוציא את התלמיד מן הישיבה. הישיבה הפעילה שיקול דעת זה. דווקא משום רחבו הגדול של שיקול הדעת, לא מסתבר שתוכל גם לעשות זאת וגם ולהשאיר את שכר הלימוד בכיסה. על כן, גם אילו הנחנו שמבחינה לשונית יש שתי אפשרויות תיאורטיות לפרשנות הסעיף – וכפי שראינו לעיל, הדבר אינו כך – יש להעדיף את הפירוש היוצר תוצאה הוגנת יותר¹⁰. שכן, האפשרות, שהאב היה מתרצה להסכים לעסקה במסגרתה רשאית הישיבה, בבחירתה ועל פי שיקול דעתה, לבחור להדיח את בנו מן הישיבה ובה בעת להחזיק את כספו בידיה, אינה עולה בקנה אחד עם הסבירות, דאם כן, לא שבקת חיי לכל בריה¹¹. בסופו של יום,

¹⁰ איננו נכנסים כאן לשאלה האם סעיף תיאורטי, שבו נאמר במפורש שלישיבה שיקול דעת מוחלט להדיח תלמיד ובה בעת לשמור לעצמה את שכר הלימוד, הוא בגדר "תנאי מקפח בחוזה אחיד", שעל פי החוק הישראלי דינו להיבטל, ולשאלת תוקפו של החוק האמור על פי ההלכה, בהיותו מעין "תקנה" הבאה להגן על לקוחות ולמנוע עוול. שאלות אלה אינן טעונות הכרעה במקרה דנן.

¹¹ החשש לניצול כח שכזה לרעה ומשמעותו נידונו בדברי הפוסקים הראשונים בהקשר השאלה האם זכאית אשה, בעת אכיפת גט מוצדקת על בעלה, לקבל את כתובתה או את תוספת הכתובה. רובה הראשונים מבחינים בין הכתובה, שמקורה בדין, לבין התוספת, שמקורה בהתחייבות חוזית של הבעל מרצונו החפשי. לגבי הכתובה, שהחייב בה נובע מן הדין ולא מחוזה בין הצדדים, הדעה הרווחת בראשונים היא שהאשה זכאית לה. יחיד בדעתו רבינו גרשום מאור הגולה, בתשובתו שבש"ת מהר"ם מרוטנבורג, חלק ד' (דפוס פראג) סימן רס"א, הסבור שאין האשה זכאית לכתובה, וזאת מחשש ניצול לרעה: "מוכה שחין וחביריו... כופין אותו ויוציא לאלתר. אבל לענין כתובה – מסתבר שאין נותן לה כתובה... (ש)אם כן אין לדבר סוף, יהו כל הנשים מערימות ונשאות, ולמחר אומרת: 'איני יכולה לקבל', ונמצא זה משלם כמה כתובות, שנושא בכל שנה ובכל חודש ואין לו תקנה עולמית". ראשונים אחרים מצאו לחשש פתרונות אחרים. כך, בעלי התוספות מסכת כתובות דף עז עמוד א ד"ה כופין אותו להוציא וד"ה סבורה הייתי, סבורים שיש לבחון כל מקרה לגופו, ורק בסיטואציה בה אכן מתעורר חשש ערמה, יש לשלול את הזכאות לכתובה: "נראה לר"י דיוציא ויתן כתובה, אף על פי שמגרשה בעל כרחו, כמו בבאה מחמת טענה, דמשמע בסוף הבא על יבמתו (יבמות סה:) דנותן כתובה אף על פי שמגרשה בעל כרחו. ובתוספתא קתני בהדיא אמומין דהכא: יוציא ויתן כתובה... קצת תימה, דאם כן, כל אשה תערים ותשאנו כדי שיתן לה כתובה, שתאמר: 'איני יכולה לקבל', ויגרשנה. ושמה, במקום שיש חשש ערמה – אין לה כתובה". לעומת זאת, לפי דעת ר"י כפי שהיא מובאת במרדכי, על הבעל למצוא לעצמו הגנה באמצעות העמדת תנאי מפורש (פסקי המרדכי, כתובות, סימן ר"ב): "ואלו שכופין אותם להוציא – נראה לר"י, דיוציא ויתן כתובה... ומיהו תימא דאם כן כל שעה היא תערים ותנשא מאלו דשנינו שכופין להוציא, ואחר הנישואין תאמר כסבורה וכו', כדי שיתנו לה כתובה! ויש לומר, הוא ימצא תקנה ויתנה שאם תתגרש שלא יתן לה כתובה". ראה לכל זה ב"ש אה"ע סי' קנ"ד ס"ק ג'.

כאמור, דינה של תוספת הכתובה הוא שונה. התוספת אין מקורה בדין אלא בהתחייבות חוזית של הבעל מרצונו החפשי, ולפי הדעה הרווחת בראשונים, בכל מקרה בו האשה יוזמת את הגירושין – אפילו מסיבות מוצדקות, כגון שהבעל לוקה בפוליפוס או שהוא בורסקי וכדומה – אין היא זכאית לקבל את התוספת, "שלא הוסיף לה אדעתא למשקל ולמיפק" (שו"ת הרא"ש כלל מג סימן ה; תוס' יבמות ס"ה ע"ב ד"ה כי הא; אמנם ראה דעתו של רבינו תם שהובאה שם בתוספות, אבל זו דעת יחיד. ראה ב"ש אה"ע סי' קנ"ד ס"ק א' וס"ק י"ט שהביא את דעות הראשונים). לעומת זאת, במקרה שהגירושין אינם ביזמת האשה – כמו למשל במקרה של בעל ש"מגרשה מעצמו בלא כפייה" בשל העדר גבורת אנשים – זכאית האשה לתוספת הכתובה: "ולענין תוספת כתובה, משמע מתשובת הרא"ש שהביא הטור דצריך ליתן לה, כיון דמגרש מעצמו כי דוקא כשכופין אותו לגרש כתב דאין צריך ליתן תוספת כתובה, דאדעתא למשקל ולמיפק לא אוסיף לה" (כלשון הב"ש שם ס"ק כ). אכן, אומד דעתו של אדם המתחייב בתשלום כספי הוא להבחין, לעתים, בין מקרה של

במקום שיש שתי אפשרויות פרשניות, יש להעדיף את הפרשנות שיוצרת תוצאה הוגנת, כיוון שיש להניח שלפירוש זה הצדדים התכוונו.

הישיבה היא זו שניסחה את החוזה

בנוסף על הטיעונים הפורמאליים שנזכרו, יש להביט גם על התוצאה הראויה: הישיבה היא שניסחה את החוזה; אם אמנם יש בלשון החוזה דו-משמעות, הרי האחריות לכך מוטלת עליה. יש לפחות אפשרות סבירה להבין את לשון החוזה, כפי שהיא, כך שמדובר במקרה של פרישת תלמיד מהישיבה ביזמתו, ולא במקרה שהישיבה מחליטה על הדחה. קשה לדעת מה היה התובע מחליט לו ניסחה הישיבה את החוזה בצורה מפורשת, כלומר, לו הציעה הישיבה לתובע לחתום על חוזה שבו נאמר במפורש כי גם במקרה של הדחה יישאר שכר הלימוד בידי הישיבה. האם היה נמנע מלחתום, והיה מחפש ישיבה אחרת לבנו?¹² האם היה חותם על החוזה? האם היה מסכים גם לו נאמר בחוזה במפורש, שהישיבה תוכל לקבוע את עיתוי ההדחה, וכי לא יהיה זכאי להחזר גם אם העיתוי שתקבע הישיבה יהיה השבוע הרביעי של הסמסטר? נאמר ברורות, כי איננו קובעים שעיתוי ההדחה נקבע במכוון, כפי שסבור התובע, לפי שיקולים כספיים, וכי הישיבה עשתה שימוש לא הגון בסמכותה להדיח תלמיד ותיזמנה את הדבר במועד המוקדם ביותר בו היא פטורה מלהשיב את שכר הלימוד. הדבר לא הוכח. אבל, מכל מקום, לא התובע הוא שאחראי לניסוח החוזה ולספיקות שהוא מעורר. הישיבה היא שניסחה את החוזה והיא שהביאה לכך שלשון החוזה אינו אומר במפורש את המשמעות שהיא מבקשת ליצוק לתוכו כעת בפרשנות שהיא מציעה.

הנושא הוא סבוך ומורכב. בית הדין לא ייחד מן הצדדים כי התלבט קודם הכרעתו, וכפי שראינו לעיל, הדעות בקרבו חלוקות. בסופו של יום, לאור ההתרשמות הכוללת מן הסיטואציה והטיעונים, ואחרי בחינת השיקולים השונים שנידונו לעיל, הגענו, ברוב דעות, למסקנה שיש לדחות את טענת הישיבה בנושא החזר שכר הלימוד עבור התקופה בה יוני לא למד בישיבה. לפיכך, הנתבעת חייבת להחזיר לתובע את שכר הלימוד של התקופה בה לא למד בישיבה.

נסיבות אובייקטיביות המכתיבות סיכול העיסקה, לבין מקרה בו הצד השני יוזם, אפילו מסיבות מוצדקות, את הפירוד. התחושה הנוצרת בהסדר בו יכול צד אחד לזוזם את הפירוד ולבטל את העיסקה, ועם זאת לזכות בתשלום מן הצד האחר, היא קשה, והאדם המתחייב בתשלום מבקש להימנע מתוצאה זו.

¹² לגבי אומדן הדעת, איננו בודקים על מה חשבו הצדדים במציאות בפועל, אלא מה היו חושבים ואומרים לו העיר מישהו את תשומת לבם למציאות העובדתית והמשפטית המלאה ולכל השאלות התיאורטיות המתעוררות. ראה לשונו של הגר"מ פיינשטיין בשו"ת אגרות משה אבן העזר חלק ד סימן קכא:

ולכן כיון דבעובדא שהיו נישואיה בימים שידעה שאיכא ספק גדול שיקחוהו לצבא וימות במלחמה, מוכרחין לומר שלא ידעה שתהא זקוקה ליבם זה ליבום וחליצה... ואילו היתה יודעת שזוקק ליבום לא היתה ניסת גם לאח הכשר בשביל איזה ימים אף כפליים מעשרים יום וגם יותר... ומסתבר דאף מצד הבעל איכא אומדנא זו דגם הוא הרי ודאי יודע שבשביל ימים המעטים לא היה מוצא שום אשה בעולם שתנשא אם לא על תנאי שאם ימות בלא בנים לא קדשה והוי אומדנא הברורה שהוא רק על תנאי משני הצדדין.

ופשוט שאף אם זה שניסת לו בסתם ולא התנו כלום היה משום שלא ידעו שאיכא זיקת יבום וחליצה כלל, ולא משום שידעו מעניני תנאים נמי בטלו הקידושין כידוע מדיני תנאים, דאין לנו צורך שידעו דינים אלא שלא היה רצון להתקדש ע"ד זה שתצטרך באם ימות חליצה מאיש זה שאם הוא באופן אנון סהדי ברור נחשב כהתנו ובטלו דהא בעובדות דאיתא בגמ' באומדנות בכל מקום לא הוזכר חלוק בין אינשי דעלמא לת"ח.

משפט
והלכה
בישראל

ז. הסכום לתשלום

מן הדין להדגיש, כי אין מדובר בדין "מזיק" אלא בהשבת סכום כסף השייך לתובע, והנמצא בידי הנתבעת. משום כך לא ראינו להשית על הנתבעת את הנזק שנגרם לתובע עת חיפש ישיבה אחרת לבנו, ונאלץ לשלם לה עבור סמסטר שלם, אלא רק להשיב את הכסף עבור החלק היחסי של הסמסטר בו לא למד בנו של התובע בישיבה.

בהמשך לזה, לא חייבנו את הישיבה לשאת גם בכל הרווחים התיאורטיים שסביר להניח שהתובע היה עשוי להרוויח בכספו במשך הזמן שחלף (כידוע, המבטל כיסו של חבירו פטור מדיני אדם, אך חייב בדיני שמים); עם זאת, פטור בלא כלום אי אפשר. אין הצדקה לכך שהתובע יפסיד, ואין סיבה שאדם שמששה בכיסו סכום כסף של חבירו – אפילו בתום לב – ירוויח מכך ויוכל להשאיר אצלו את הפירות¹³. לפיכך החלטנו בנושא זה על פשרה מסויימת. הסכום המדוייק נקבע אפוא בהתחשב בעובדה שהנתבע שהה בישיבה במהלך הסמסטר השני למעלה מחודש, ומאידך, הוספנו לפי שיקול דעתנו סכום מסוים כפשרה על עיכוב החזר הכספים למשך זמן כה רב.

נציין עוד, כי לדעת אחד הדיינים, צריך היה לקבוע בפסק הדין, כי אם לא תשלם הנתבעת את הסכום במשך פרק זמן מסויים, ישא הסכום מאותו מועד ואילך פירות והצמדה; זאת לשם זירוז ביצוע פסק הדין והבטחת יעילותו. אך לדעת הרוב אין צורך במנגנון שכזה, שחזקה היא על הנתבעת, שתקיים את פסק הדין באופן מיידי.

התובע נאלץ, כתוצאה מסירובה של הנתבעת להחזיר לו את כספו, לשאת בהוצאות המשפט. חוזה הבוררות מסמיך את בית הדין, בהתאם לשיקול דעתו, להשית הוצאות משפט. אף על פי כן, כיוון שככל הנראה סברה הישיבה בתום לב שהצדק עמה, ואין מדובר בהגנה קנטרנית, אין אנו רואים לנכון לחייב את הנתבעת לשאת בכל ההוצאות; כל צד ישא אפוא בהוצאותיו.

מסקנת פסק הדין

1. עמותת הישיבה תשלם לתובע, מר -- סך של 6,000 דולר תוך ארבעה עשר יום מיום מתן פסק הדין.
2. אגרת בית הדין בסך כולל של 500 ש"ח תשולם על ידי שני הצדדים בחלקים שווים.
3. פסק הדין ניתן ביום ראשון יד' בשבט תשס"ט, 8 בפברואר 2009.

¹³ראה מאמרו של פרופ' נ' רקובר, "פיצויים על עיכוב כספים" תורה שבעל פה יט (תשל"ז) קכ"ו, וראה הרב ד' בס, חוזים על פי דיני התורה, כת"ר א' (תשנ"ו) עמ' 17, בעמ' 18 הערת שוליים 274. במקרה דנן אין אנו נזרקים לטיעונים ונימוקים כמבואר שם, משום שהסכם הבוררות עליו חתמו הצדדים מסמיך את בית הדין לחייב עבור מניעת ריווח:

The parties undertake to pay for indirect damage (*gerama*) and losses incurred by prevention of profit... as determined by the beth din and according its discretion.

**משפט
והלכה
בישראל**

משפט והלכה בישראל | בית דין לענייני ממונות שע"י "ארץ חמדה"
Mishpat VeHalacha BeYisrael | A Rabbinic Court of Eretz Hemdah

1308 / _____ נ' _____

ב"ה עיה"ק ירושלים ת"ו

הרב מנחם קופרמן

הרב ידידיה כהנא

הרב דוד בס, אב"ד

רח' המ"ג 5, ת.ד. 36238 ירושלים 91360 P.O.B 36238 Jerusalem 5 Hamem-Gimmel St.
טל 02-5382710 פקס 02-5379626 עמותה רשומה מס' 580282515

עמוד 19 מתוך 19

www.eretzhemdah.org
beitdin@eretzhemdah.org
Founders: The Bellows Family Chicago, Illinois

